

Halk Sağlığı Bakışıyla Göçün Ruh Sağlığına Etkileri

The Effects of Migration on Mental Health From a Public Health Perspective

Şeyda ÖZTUNA¹, Aygül KISSAL²

¹Dr. Balıkesir Atatürk Şehir Hastanesi, Balıkesir, Türkiye 0000-0002-0899-1377

²Doç. Dr. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Tokat, Türkiye, 0000-0003-4570-5031

ÖZET

Biyopsikososyal bir varlık olan insan tarih boyunca çeşitli sebeplerle göç etmiş ve göç etmeye devam etmektedir. Son zamanlarda açlık, yoksulluk, dine yönelik saldırılar, savaşlar gibi pek çok farklı sebeple bireyler yaşamlarını devam ettirebilmek için göç etmektedir. Bu derlemenin amacı, şu anda dünyada ve ülkemizde hızla artan göç olaylarının, olumsuz çevre koşulları ve bireylerin zorlu yaşamı devam ettirme zorunlulukları sebebiyle ciddi bir halk sağlığı sorunu olarak insanların ruh sağlıkları üzerindeki etkilerini incelemek ve bu etkileri açıklamaktır. Göç eden çocuk, kadın, erkek ve yaşlılarda en çok karşılaşılan ruh sağlığı problemleri arasında travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, anksiyete, tükenmişlik, uyku sorunları gibi çeşitli ruhsal problemlerin görüldüğü bildirilmektedir. Göçün, insanların günlük yaşamları ve ruh sağlıklarını olumsuz etkilediği, göç eden bireylerin ruh sağlığını korumak ve geliştirmek için çabaların artırılması gerektiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Göç ve Göçmenlik, Halk Sağlığı, Ruh Sağlığı.

ABSTRACT

Human, a biopsychosocial being, has migrated for various reasons throughout history and continues to migrate. Recently, due to many different reasons such as hunger, poverty, attacks on religion, wars, individuals migrate to survive. The aim of this review is to examine and explain the effects of rapidly increasing immigration events in the world and in our country, as a serious public health problem due to adverse environmental conditions and the necessity of individuals to maintain a difficult life, on people's mental health. It is reported that various mental problems such as post-traumatic stress disorder, depression, anxiety, burnout and sleep problems are among the most common mental health problems in migrant children, women, men and elderly. It can be said that migration negatively affects people's daily lives and mental health, and efforts should be increased to protect and improve immigrant mental health.

Keywords: Emigration and Immigration, Public Health, Mental Health.

Corresponding author/Sorumlu yazar:

Şeyda ÖZTUNA, Balıkesir Atatürk Şehir Hastanesi, Balıkesir, seydaoztuna@gmail.com

Başvuru/Submitted: 14.06.2022 **Kabul/Accepted:** 02.02.2023

Cite this article as: Öztuna Ş. Kıssal A. The Effects of Migration on Mental Health From a Public Health Perspective. J TOGU Heal Sci. 2023;3(2):228-245.

GİRİŞ

Bireyler, yaşamlarını kaybetme gibi ciddi tüm risklere rağmen siyasal, ekonomik ya da kültürel sebeplerle göç etmektedirler (1). Nedeni ne olursa olsun göç etme bireylerin eğitim, sağlık, çalışma koşulları gibi pek çok durumunu olumsuz etkilemektedir (2,3). Çalışma istatistiklerinde uluslararası göç edenlerin sayısının 1965 yılında yetmiş beş milyon, 1985'te 105 milyon, 2000 yılında 150 milyon, günümüzde ise yaklaşık olarak 214 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Dünya nüfusunun %3,1'ini göç edenler oluşturmaktadır ve bu durum, her otuz üç bireyden birinin göç etmesine rağmen 2000 yılında her otuz beş kişiden birinin göçmen olması anlamına gelmektedir. Dünya'da toplam nüfus içindeki göç edenlerin yüzdesi son on yıl içinde %0,2 artış göstermiştir. Dünya'da küreselleşmenin direkt veya dolaylı sonuçları, yoksulluk, savaşlar, teknoloji ve buna bağlı olarak ulaşım ve iletişim imkanlarının gelişmesi gibi sebeplerden dolayı göçmenler sayıca artmaktadır (4). 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşı, Türkiye'de günümüzün en ciddi insani krizi özelliğindedir. Son istatistiksel verilere göre nüfusu yirmi üç milyon olan Suriye'de, on üç milyon kişi yardıma muhtaç duruma gelirken 6,2 milyon birey yerinden edilmiş, kayıtlı 5,7 milyon Suriyeli başka ülkelere sığınmaya zorlanmıştır (5).

Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü'nün raporuna göre, toplam göç edenlerin yarısının çocuk olduğu ve Türkiye'nin 3,6 milyondan fazla Suriyeli bireye ev sahipliği yapmakta olduğu, mültecilerin %64,1'ine ev sahipliği yapması ile (%16,7'sine Lübnan, %11,7'sine Ürdün, %4,5'ine Irak ve %2,5'ine Mısır) şu anda dünyanın en büyük göç alan ülkesi konumundadır (6). Suriye uyruklu yabancıların sadece %1,8'i, beş merkezde bulunan yedi geçici barınma merkezinde yaşarken, geri kalan %98,2'lik kesim şehirlerde, şehir çevresinde ve kırsal alanlarda yerel halkla iç içe yaşamaktadır (7). Türkiye'nin göç alan ülkeler arasında ilk sırada yer almasının en önemli sebepleri coğrafi konumu ve kültürlerin birbirine benzemesi olarak düşünülmektedir. Yapılan bir araştırmada; Türkiye'ye benzer şekilde günlük yaşantılarında Suriye'de dini aktivitelerin yaygın olması nedeniyle ülkemizin Suriyeliler tarafından tercih edildiği belirtilmiştir. Dolayısıyla göç eden ve göç alan yerlerdeki bireylerin sosyal uyumlarını sağlamakta büyük rolü olan din olgusu sebebi ile de ülkemiz seçilmektedir (8).

Görüldüğü gibi Dünya'da ve Türkiye'de giderek artış gösteren göç olgusu, tüm bireyleri etkilemekte sonuçları fiziksel, sosyal sağlık kadar ruh sağlığı açısından değerlendirmeyi gerektirmektedir. Bu derlemenin amacı, şu anda dünyada ve ülkemizde hızla artan göç olaylarının, olumsuz çevre koşulları ve bireylerin zorlu yaşamı devam ettirme

zorunlulukları sebebiyle ciddi bir halk sağlığı sorunu olarak insanların ruh sağlıkları üzerindeki etkilerini incelemek ve bu etkileri açıklamaktır. Çalışmada öncelikle göç ve nedenleri, çeşitleri açıklanmış daha sonra sırasıyla göçün çocuk, erkek, kadın ve yaşlı ruh sağlığı üzerine etkileri tartışılmıştır. Ayrıca halk sağlığı bakış açısıyla göçün ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinin engellenebilmesi ve/veya konuyla ilgili yeterli iyileştirmelerin yapılabilmesi için önerilerden bahsedilmiştir.

GÖÇ ve NEDENLERİ

Bireylerin göç etmelerine sosyal, kültürel, ekonomik ve ruhsal unsurlar sebep olabilmektedir (9). İnsanlar, ilk çağlarda doğal afetler, din, iklim ve temel gereksinimler gibi sebeplerle göç ederken, sonraki zamanlarda hastalık, savaş ve ekonomik durum gibi sebeplerle göç etmeye devam etmişlerdir (10). Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)'nın 2013 yılında kamp içi ve kamp dışında yaşayan iki bin yedi yüz Suriyeli göçmen bireyle yapmış olduğu saha çalışmasında, kamplarda yaşayanların Suriye'den ayrılış sebeplerinin güvenlik (%57,2), politik (%18,9) ve ekonomik (%16,5) faktörler olduğu rapor edilmiştir. Kamp dışında yaşayan Suriyeli göçmenlere bakıldığında ise yaklaşık %81'inin güvenlik sebebiyle Suriye'den göç etmek zorunda kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Göçmenlerden kampta yaşamakta olan kişilerin %6'sı ve kamp dışında yaşayanların %5'i Türkiye'ye göç etme sebeplerini, sağlık bakım hizmetlerinin Suriye'ye göre iyi olduğunu düşünmeleri şeklinde ifade etmişlerdir (11). Tüm bunların yanı sıra, ülkede yaşanan karışıklık, iç çatışma ve savaşlar da başka ülkelere göç nedenleri olarak gösterilmiştir (12). Aşağıda göç nedenleri doğal nedenler, güvenlik nedenleri, siyasi ve sosyokültürel nedenler ve sosyoekonomik nedenler başlıkları altında tartışılmıştır.

Doğal Nedenler

Ülkemiz coğrafik durumu sebebiyle göç olgusunda tercih edilen bir ülkedir (10) ve doğa olayları nedeni ile yapılan göç, sanayi devrimi ile anlam değiştirmiş, ekonomik ve sosyal şartlar önemli olmuştur (13).

Güvenlik Nedenleri

Geçmiş zamanlarda göç daha çok ekonomik nedenlerle gerçekleşmekte iken küreselleşme ile günümüzde, güvenlik problemleri gibi sebeplerle bir seçimden çok zorunluluk olarak gerçekleşmeye başlamıştır (14).

Siyasal ve Sosyokültürel Nedenler

En kapsayıcı tanım olarak sosyal, siyasi ve kültürel faktörler sebebiyle bireylerin coğrafi olarak yer değiştirmesi anlamıyla göç eylemini düşündüğümüzde hem gönüllü hem de zorunlularzda gerçekleşebilmesinin yanında, göçle birlikte coğrafi olarak yer değiştirmenin sosyokültürel ve siyasi anlamda da değişimi beraberinde getirdiği de göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü göç veren ve alan yerlerdeki toplumsal yapı bu hareketlilikten doğrudan etkilenmektedir. Dünya üzerinde savaş, kültürel, hastalık ve siyasi baskılara maruz kalma gibi nedenlerle doğdukları ve yaşadıkları bölgeden başka yerlere göç eden birey ve topluluklar her zaman olmuştur (15).

Sosyoekonomik Nedenler

Dünya’da ekonomik sebeplerle göç edenler oldukça fazladır. Göç edenlerin büyük bir çoğunluğu, daha iyi ekonomik şartlar ve sosyal fırsat bulma çabası ile ülkelerinden göç etmektedirler (16).

GÖÇ ve ÇEŞİTLERİ

Göç, insanların istekli ya da zorunlu bir biçimde yaşadıkları yerden başka bir yere doğru ikametini değiştirmesidir. Toplumların kültürel ve psikolojik dinamikleriyle yakın ilişki içerisindedir ve göçün bu dinamikler üzerinde belirli oranlarda etkisi bulunmaktadır (17). Başka bir tanıma göre ise, daha iyi yaşam şartlarına erişmek, iyi bir eğitim almak, daha iyi çalışma ve sağlık olanaklarından faydalanmak, aile ile birleşme ya da evlilik sebebiyle kişilerin yer değiştirme eylemleridir (18). Göç, genel olarak dış ve iç göç biçiminde meydana gelmektedir (19).

Dış Göçler

Dış göçler bir ülkeden farklı bir ülkeye göç etme olarak tanımlanmaktadır ve kalıcı veya geçici yer değişikliklerini kapsamaktadır. Bu göçler, gönüllü ya da zorunlu tarzda olabilmektedir. Dış göçün iç göçe göre etkisi, uluslararası düzeyde daha fazla ses getirmesidir. İç göçte, ülkenin kültürel yapısı ve demografik özelliklerinde oluşan değişiklikler, oldukça düşük seviyelerde kalmakta iken dış göçler, özellikle Orta Doğu’dan Avrupa kıtasına yapılan göçlerde, ülkelerin demografik, kültürel, ekonomik ve sosyolojik özelliklerinin tümünü büyük oranda etkileyebilmektedir (20).

Beyin Göçü

Beyin göçleri, 20. yüzyılda görünürlüğü artan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir ülkede eğitimini tamamlamış fakat farklı bir ülkede yaşamakta olan ve başka bir ülkede çalışan üst düzey özelliklere sahip kişilerin göçü olarak tanımlanmaktadır. Farklı bir tanımda, bir ülkenin kazandığı beşeri sermayesinin uluslararası sınırlar üzerinden başka bir ülkeye aktarılması şeklinde ifade edilmektedir. Beyin göçleri, çoğunlukla eğitim ve yetenek sahibi olan kişilerin ücret eksiklikleri, fırsat noksanlıkları, ikamet ettikleri bölgedeki sağlığı tehdit eden durumlar ya da başka sebeplerle olabilmektedir (21).

İş Gücü Göçü

İş gücü göçü kavramı, zorlu çalışma ortamlarının yanı sıra işten atılma durumu yaşayan toplulukları kapsamaktadır. Nitelsiz iş gücü olarak da isimlendirilmektedir. Göç eden kişiler çoğunlukla göç ettikleri ülkede ikincil iş olarak adlandırılan işlerde çalıştırılmaktadır (22).

Mübadele Göçü

Genellikle savaş sonrası, resmi anlaşmalar sonucunda ülkede yaşayanların zorunlu olarak yer değiştirmelerine mübadele göçü denilmektedir ve kısaca değiş tokuş anlamına gelmektedir. Mübadele göçleri sık karşılaşılan göç çeşitlerinden değildir. Tarihte en son ülkemizi de ilgilendiren en büyük mübadele göçü 1923 yılında imzalanan “Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme” kapsamında gerçekleşmiştir. Bu sözleşme ile İstanbul, Gökçeada ve Bozcaada’da ikamet eden Ortodoks Rumlar ile Batı Trakya’da yaşayan Müslümanlar dışında kalan tüm Ortodoks Rum ve Müslüman nüfusu zorunlu olarak yer değiştirmiştir. Sonuç olarak Yunanistan’dan Türkiye’ye 456,720 Müslüman göç etmiştir. Göçmenler Mübadele İskan ve İmar Vekaleti tarafından daha önceden belirlenen şehirlere yerleştirilmişlerdir (23).

İç Göçler

Planlanmış bir zaman diliminde, yaşanmakta olunan ülke sınırları dışına çıkmadan bir bölgeden başka bir bölgeye yerleşmek amacı ile gerçekleştirilen eylemler olarak tanımlanmıştır (24). İç göç hareketi için İzmir’in 2015-2016 döneminde tercih edilmesinde ciddi bir artış olduğu ve bu en yüksek göçü, İstanbul’da yaşayan eğitilmiş kişilerin hareketiyle aldığı saptanmıştır. Bununla birlikte ülkemizde en yoğun iç göç hareketinin halen kırdan kente doğru sürdüğünü de görmekteyiz (25).

Mevsimlik Göçler

Kayıtsız istihdam ve işin devamlılık göstermemesi nedeniyle mevsimlik göç eden tarım işçilerinin sayısı bilinemese de (26), her yıl tarımsal üretimin yaygın olduğu yerlere birkaç ay çalışmak amacıyla yapılan bu göçün esas sebepleri olarak; bölgedeki çalışma alanlarının kısıtlılığı, izlenen neoliberal tarım politikaları, toprak dağılımındaki eşitsizlikler, zorunlu göçler gösterilmektedir (27). Ayrıca yılın belirli dönemlerinde göç ettikleri bölgelerde tarım işlerinde çalışan mevsimlik tarım işçilerini konu alan çalışmalar; düşük ücret, sosyal güvenceden yoksunluk ve uygun olmayan şartlara dikkat çekmektedir (28).

Sürekli Göçler

Bireylerin yaşamlarını devam ettirdikleri bölgeleri gönüllü veya zorunlu olarak kalıcı şekilde terk etmeleri hareketi sürekli göç olarak tanımlanmaktadır. Sürekli göçler daha iyi yaşam sürebilmek veya daha iyi eğitim alabilmek için yapılabildiği gibi, savaş, doğal afet veya terör olayları sonucunda da gerçekleşebilmektedir. Göç eden kişilerin sahip oldukları gelenek ve görenekler, alışkanlıklar ve yaşam tarzları göç edilen yerdeki bireyleri olumlu veya olumsuz yönde etkileyerek, uyum sağlamaya mecbur bırakmasından dolayı farklı sonuçlar doğurabilmektedir (23).

Emek Göçleri

Emek göçü, insanların çalışma talebiyle taşınma hareketi olarak ifade edilmektedir (22).

Zorunlu-Gönüllü Göçler

Birey veya bireylerin kendi arzuları ile buldukları ortamdan ayrılmaları gönüllü göç olarak açıklanırken, buldukları ortamı kendi istekleri dışında terk etmeleri zorunlu göç olarak açıklanmaktadır (29). Farklı bir tanımda da bireylerin arzusu dışında, şiddet, savaş, baskı, politik ve çevresel koşullar gibi sebeplerle gerçekleşen göçler zorunlu olarak yapılan göç hareketleri olarak tanımlanmaktadır (18). Küreselleşme ile önceki dönemlerde ekonomik nedenlerle gerçekleşen göç, günümüzde bir tercih değil zorunluluk olmaya başlamış ve zorunlu göçün ruhsal iyilik halini olumsuz etkilediği ve kadın göçmenlerin daha fazla duygusal zorlanmalar yaşadıkları da belirtilmiştir (19).

Zorunlu göç etmeye zorlanan bireyler, yeni ülkeye geldikleri zaman topluma uyum sağlamakta zorlanmakta ve buldukları sosyal çevreye entegre olma konusunda yoğun çabalar sarf edebilmektedir. Göç öncesi, sırasında veya sonrasında ortaya çıkan ve güncel yaşama olan uyumu kesintiye uğratan olumsuz yaşantılar, göçmenlerde travmatik ve

dissosiyatif psikopatolojilerin oluşmasına yol açabilmektedir (30). Zorunlu göç sonrası bireylerde depresyon, travma sonrası stres bozukluğu, anksiyete ve diğer ruhsal bozuklukların daha fazla görüldüğü rapor edilmiştir (31).

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) raporuna göre, Dünya’da 2014 yılı sonunda 65,3 milyon kişi zorunlu göç yaşamıştır. Bu nüfusun %47’sini kadınlar oluşturmaktadır (12). Ülkemizde kayıtlı olan göçmen sayısı yaklaşık 3,9 milyondur ve bunun %90’ını savaş sebebiyle ülkesinden ayrılmak zorunda kalan Suriyeli sığınmacılardan oluşmaktadır (32).

GÖÇÜN ÇOCUK RUH SAĞLIĞINA OLAN ETKİLERİ

2021 yılından şu zamana kadar ülkemizde göç nedeniyle yaşamakta olan üç buçuk milyondan fazla kişinin yarısı çocuklardan oluşmaktadır ve göç eden çocuklar bazı olumsuz deneyimler yaşamaktadırlar (33, 34). Bu deneyimler çoğunlukla göç öncesinde, sırasında ya da sonrasında aile üyelerinin kaybı, çevrenin değişimi, şiddetin türlerine maruz kalma, savaşlar gibi çocukların fiziksel ve ruhsal sağlığını olumsuz etkileyebilecek olaylardır (35).

Göç eden çocuklarda kültürel farklılıklar ve dil engeli nedeniyle arkadaş edinme ve/veya ilişkileri sürdürmede uyum sorunları yaşanabilmektedir (36). Çocukların bilişsel, sosyal ve duygusal problemleri okulda dersleri kavrayamamalarına ya da daha geç kavramalarına neden olabilmektedir. Bu çocukların okulda maruz kaldıkları ayrımcı yaklaşımlar akademik başarısızlık, kendine yetememe (37) ve kendine güvensizlik problemlerine zemin hazırlamaktadır. Çocuklarda dışlanma nedeniyle uyku düzeninde bozulmalar da görülebilmektedir. Bu gibi durumlarda yeterli destek sağlanamazsa travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, anksiyete ve somatik problemlerin görülme sıklığı artabilmektedir (38).

Göç edenlerin ikamet ettikleri yerdeki halk ile yaşadıkları kültürler arası anlaşmazlık sebebiyle çocuklar ile ebeveynler arasında çatışmalar yaşanabilmektedir (39). Göç etmiş çocuklarda suça yönelme, özgüven eksikliği, şiddet eylemleri, madde bağımlılığı, hiperaktivite, depresyon ve anksiyete gibi psikolojik ve davranışsal sorunlar sık görülmektedir (40). Ayrıca göçler aile içi şiddete de yol açarak çocuklarda korku ve içe kapanıklığa sebep olmaktadır (41). Bununla birlikte yoksulluk, barınma problemleri, dışlanma ile saldırganlık ve öfke ile baş etme problemleri ve uyku bozuklukları da gözlemlenmiştir (42). Yapılan araştırmalarda, savaş sonrası ülkelerini terk etmek zorunda kalan çocukların sevdiklerinden ayrılma, savaş, bomba, yakınlarını kaybetme, işkence ve

şiddete maruz kalma sebepleri ile travma sonrası stres bozukluğu ve depresyon yaşadıkları görülmektedir (43). Literatürde göç eden çocukların “göç sonrası yaşadığı riskler” (44), “göç sonrası ruhsal sağlığı” (45), “eğitim ihtiyaçları” (46), “göç sonrası ruhsal durumları” (47) gibi konuların araştırıldığı görülmektedir.

Göç eden çocukların ruhsal sağlığına yönelik adımların atılması oldukça önemlidir (48). Dünya Sağlık Örgütü, Dünya Bankası ve Uluslararası Göç Örgütü (IOM) göç eden kişilerin sağlığının korunması ve geliştirilmesini öncelikli hedefler olarak belirlemiştir (4). Göç eden çocukların duygusal sıkıntılarını azaltabilmek ve psikososyal işlevlerini arttırabilmek için psikolojik danışma ve destek uygulamalarının etkisi üzerine çalışmalar yapılmıştır (49,50). Çocuklarda travmanın etkilerini azaltmak amacıyla resim ve müziği içeren sanat terapisi (51) kullanılmıştır. Ayrıca Suriyeli çocukların değerlendirildiği araştırmalarda, travma üzerinde etkili olduğu düşünülen Öyküsel Terapi müdahalelerine de (52) rastlanmıştır.

Bireyin ve toplumun iyilik hali ve etkin işlevselliği için esas olan ruh sağlığı halk sağlığının ayrılmaz bir parçasıdır. Çünkü ruh sağlığı yaşamın her aşamasında davranışlarla ilişkilidir. Ruh sağlığının iyileştirilmesi ve ruhsal hastalıkların kişisel ve sosyal maliyetlerinin azaltılması halk sağlığı yaklaşımıyla mümkün olabilir. Halk sağlığı yaklaşımı sağlığı geliştirme ve güçlendirme faaliyetlerini, hastalık ve sakatlığın önlenmesini ve etkilenenlerin tedavi ve rehabilitasyonunu kapsamaktadır. Tüm bu durumlar değerlendirildiğinde, göç sürecinden etkilenen çocuk sayısı da göz önüne alındığında önemli bir halk sağlığı sorunu olarak çocukların ruhsal sağlığını etkileyen değişkenlerin belirlenmesi, çocukların ruh sağlığının korunması ve geliştirilmesi için çaba harcanmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Göçün çocukların ruh sağlıkları üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması ya da giderilmesi konusunda aşağıda bazı öneriler sunulmuştur.

1-Ruh sağlığı konusunda toplumun ihtiyaçları, kaynakları ve önceliklerinin belirlenmesi,

2-Çocuklara özel ruhsal sorunları önleyici psikososyal destek eğitim/programların planlanması, uygulanması, değerlendirilmesi ve devamlılığının sağlanması, en iyi kanıt temelli uygulamaların değerlendirilmesi ve yaygınlaştırılması,

3-Çocuklara sağlanan psikososyal destek sürecine ailenin dahil edilmesi,

4-Çocukların göç edilen yerdeki kültüre uyum sağlayabilmeleri için beslenme, davranış, dil ve giyim gibi konularda ücretsiz danışmanlık hizmetlerinin oluşturulması ve uyumlarını kolaylaştıracak bilgi ve beceriler kazandıracak faaliyetlerin planlanması,

5-Karşılıklı, gönüllü ve kurumlar arası iş birliğini içeren kültürel tanıtım ve geniş kapsamlı toplum katılımlı etkinliklerin yapılması,

6-Çocukların sağlık hizmetlerine ulaşmalarının önemi konusunda farkındalık yaratılması, erişim ve hakkaniyeti kolaylaştıracak modellerin oluşturulması önerilebilir.

GÖÇÜN ERKEK RUH SAĞLIĞINA OLAN ETKİLERİ

Dezavantajlı bir grup olarak erkekler göç öncesi, sırasında ve sonrasında pek çok problemle karşılaşmaktadır. Göç öncesi dönem, erkeklerin çoğunlukla sosyal rollerinin ve çevre ile olan ilişkilerinin kesintiye uğrayabildiği; göç sırasında şiddete maruz kalabildikleri; göç sonrası dönemde vatandaşlıkları ile ilgili uzamış belirsizliklerin olabildiği, sığınma kampları gibi yerlerde zorlu yaşam şartlarında yaşamak zorunda kalabildikleri, göçün getirileri ve gelecek hakkında bilinmezlik yaşadıkları, aile ve sevdiklerinden ayrı kalma gibi risklerin olduğu bir süreçtir (53). Özellikle göç sonrası dönemde erkek bireylerde konumları hakkındaki belirsizlikler giderildikten sonra ilk aşamalarda genelde umut ve optimizm görülebilir. Ancak, göçe bağlı kayıplar, geride kalan aile veya toplum üyeleri, sosyal statü kaybı, işsizlik gibi gerçeklerle karşılaştıklarında moral kaybı ve depresyon ortaya çıkmaktadır (54). Nitekim yapılan çalışmalarda, göç öncesi travmalardan daha çok göç sonrası stres faktörlerinin ruh sağlığı üzerinde güçlü olumsuz etkilerinin olduğu aktarılmaktadır (55).

Bireylerin göç sürecinde cinsiyet, yaş veya daha önceki sağlık problemleri gibi stresörlerinin varlığı ruh sağlığı için riskli görülse de çoğu zaman tek başına göç olgusu da bireyleri birçok yönden olumsuz etkileyebilmektedir (56). İnsanların ruhsal durumlarını olumsuz şekilde etkileyen göç sadece göç eden bireylerideğil, göç edilen yerdeki yerli halkın da ruhsal durumlarını önemli derecede etkilemektedir. Göç alan bölgedeki bireylerde kendini güvende hissedememe, yoğun korku ve kaygı, önyargı görülebilmektedir (22). Aslında göçün, bireyin büyük bir gruba aitlik duygusunun kaybı, kültürel hayatının ve geleneklerinin geride bırakılmasına neden olduğu düşünüldüğünde, göçün ruhsal etkileri de öngörülebilir (31).

Ruh sağlığını konu alan çalışmalarda göç eden erkeklerin psikotik, duygu durum ve madde kötüye kullanım sorunlarının ev sahibi ülkelerde yaşayanlar ile benzer olduğu ancak göç eden erkek bireylerde ev sahibi ülke yurttaşlarına göre daha yüksek olduğu üzerinde durulmuştur. Yerleşimden beş yıl sonra da depresyon riskinin arttığı ifade edilmektedir (57,58). Amerika'da ikamet eden Filipinlilerle yapılan bir çalışmada sosyal ayrımcılık ve iş hayatında görülen problemler sebebiyle yaşanan ruhsal problemler ile madde kötüye

kullanımı arasında anlamlı ilişki saptanmıştır (59). Ayrıca ruhsal sorunlar olarak bunaltı, depresyon, psikosomatik belirtiler, uyku düzensizliği, dikkat eksikliği, intihar, agorafobi ve posttravmatik stres sendromuna rastlanıldığını belirten çalışmalar da mevcuttur (60). Bazı çalışmalar göç eden erkek işçilerde depresyon ve anksiyetenin yanı sıra, ağrı, kalp ve solunum hastalıkları, kusma ve peptik ülser, diyabet, hipertansiyon, astım, alerjik hastalıklar, diyare, ağız ve diş problemleri gibi sağlık sorunlarının yaşandığını göstermektedir (59). Yine göç eden erkek işçilerin incelendiği bir araştırmada örneklemin %18,4'ünde anksiyete, %41,5'inde depresyon belirtileri görülmüştür (61). ABD'deki araştırmada ise göç edenlerde depresyon yaygınlığı %13,5 (62), farklı ülkelerde %9,8-67,4 aralığında, Türkiye'de %19,3 oranında belirtilmiştir (63).

Olumsuz yaşam koşullarıyla karşılaşmak erkek göçmenleri sadece hayal kırıklığına uğratmakla kalmaz aynı zamanda çoklu stres faktörleriyle baş etmeye de zorlamaktadır. Göç olayı bitiminde, erkekler yalnızlık, işsizlik, dışlanma, statü kaybı gibi stres kaynağı olabilecek durumlarla karşılaşabilir ve fizyolojik/psikolojik sağlıkları olumsuz yönde etkilenebilir (61). Göçmen erkeklerin sağlığının korunması, geliştirilmesi ve maruz kaldığı sağlık risklerinin ortadan kalkması için ihtiyaç duyulan müdahalelerin yapılması oldukça önemlidir. Bu nedenle;

1-Göçmen erkeklerin kültürel özelliklerinin, sosyal destek kaynaklarının, yaşadığı yer ve iş koşullarının ve risklerinin belirlenmesi,

2-Alkol ve madde bağımlılığını azaltmak için bu bireylere ve ailelerine mücadele eğitim programlarının, sosyal aktivite projelerinin, akran desteği uygulamalarının düzenlenmesi,

3-Göç öncesinde, sırasında ve sonrasında yaşanan travmatik durumların fiziksel ve ruhsal etkilerini azaltabilmek amacıyla sosyal destek sistemlerinin oluşturulması, iletişim becerileri, problem çözümü ve sorunlarla etkin baş edebilme becerilerini geliştirmeye yönelik eğitim programları düzenlenmesi,

4-Yaşanabilecek kültürel çatışmaların önüne geçebilmek ve toplum ile uyumu sağlamak amacıyla kültürel tanıtım programlarının düzenlenmesi,

5-Erkek göçmenlere yönelik sınırlı sayıda olan çalışmaların artırılmasına yönelik eylem araştırmalarının yapılması faydalı olabilir.

GÖÇÜN KADIN RUH SAĞLIĞINA OLAN ETKİLERİ

Ruhsal sorunlar özellikle kadınlar için önemli bir sağlık sorununu oluşturmaktadır (64). Yapılan bir çalışmada göç sonrası kadınların geleneksel rollere daha bağlı oldukları, eşlerini ve çocuklarını daha fazla önemsedikleri ve kendilerini ihmal ettikleri bildirilmektedir. Aynı çalışmada iş bulamayan erkeklerin zamanla evde sıkıldıkları ve sosyal hayata katılamamaları sebebiyle kadına yönelik şiddet uygulamaya başladıkları belirtilmektedir (65).

Göçün zorunlu olması halinde kadınlarda erkeklere göre daha fazla ruhsal sorunlar görüldüğü (66) ve kadınların şiddetin farklı çeşitlerine daha çok maruz kaldıkları ifade edilmektedir (67). Yapılan araştırmalarda göç eden kadınların stresle baş etme becerilerinin göç etmeyen kadınlara göre daha yetersiz olduğu saptanmıştır. Göç öncesi ve sırasında ruhsal sorunlar yaşayanlarda hem göç sırasında hem de sonrasında depresyon ve stres başta olmak üzere psikolojik rahatsızlıkların görülme olasılığının yüksek olduğu kaydedilmiştir (66). Örneğin Jesuthasan ve arkadaşlarının Almanya'ya göç eden altı yüz elli kadınla yaptıkları çalışmada kadınların %52'si evsizliği, %46'sı açlık ve susuzluğu, %36'sı sağlık hizmetlerine ulaşamamayı yaşamlarına yönelik bir tehdit olarak algıladıklarını ve travmatik bir durum yaşadıklarını ifade etmişlerdir (68). Yaşanılan travmanın derinliği göç ettikleri bölgedeki zorluklarla da birleşince kadın ruh sağlığı büyük ölçüde etkilenip tükenmişliğe neden olabilmektedir (69).

Göç sırasında fiziksel ya da ruhsal birçok travmatik tecrübe yaşanabilmektedir. Maruz kalınan travma sayısı arttıkça, verilen tepkiler ve buna bağlı olarak özellikle anksiyete bozuklukları artmaktadır. Zorunlu göç yaşamış mağdurlarla ilgili yapılan araştırmalarda, yaşam şartlarının değişmesinden en çok etkilenenlerin kadın ve çocuklar olduğu saptanmıştır. Göç sonrası ailelerde, çocuklar ve kadınlar hayatlarını sürdürebilmek için çalışmak mecburiyetinde kalırken, kadınların büyük kısmının göç nedeniyle sosyal çevrelerini kaybettiklerinden, aile ve sevdiklerinden uzak kaldıklarından şikayetçi oldukları, ileri ve orta yaşlı kadınların yeni yerleştikleri yerlere uyum konusunda zorluk yaşadıkları, tüm bu sebepler sonucunda ise ruhsal sorunlarında artış olduğu, daha gergin ve stresli oldukları ve çoğunlukla baş ağrısı problemi yaşadıkları görülmektedir (70). Göç sonrası ait olma duygusunun azalması ile anksiyete bozuklukları ve intihar girişim olasılıklarında artış olduğu rapor edilmiştir (71). Tüm bu bulgular göz önünde bulundurularak;

1-Göç öncesinde, sırasında ve sonrasında kadınların yaşadıkları travmatik durumların

fiziksel ve ruhsal etkilerini azaltabilmek amacıyla sosyal destek sistemlerinin yeniden yapılandırılması,

2-Toplumda çocuk, erkek ve yaşlı bireylere göre daha fazla sorumlulukları olabilen kadınların ruh sağlığına yönelik tarama ve araştırmaların yapılması, sorun saptanması durumunda gerekli birimlere yönlendirmelerinin yapılması, danışmanlık hizmeti verilmesi, ev ziyaretlerinin yapılması ve ruh sağlığının korunması ve geliştirilmesi konusunda kadınlara eğitim verilmesi,

3-Kadın sağlığının korunması, iyileştirilmesi ve geliştirilmesinde sağlık okuryazarlığının desteklenmesi,

4-Kadınların savunmasızlığını azaltmaya ve sosyal katılımlarını arttırmaya odaklanan programlar oluşturulması,

5-Multidisipliner yaklaşımla halk sağlığı ve ruh sağlığı hizmetlerine yönelik kadınlara destekleyici müdahaleler ve danışmanlık hizmetlerinin planlanması ve uygulanması sorunların çözümünde işe yarayabilir.

GÖÇÜN YAŞLI RUH SAĞLIĞINA OLAN ETKİLERİ

Günümüzde iç ve dış göçlerde hızlı bir artış yaşanmaktadır (72). Literatürde göç edenlere yönelik çok sayıda çalışma yapılmış/yapılmakta olmasına rağmen yaşlı grup ile ilgili az sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Yaşlı bireyler tüm göç eden nüfusun daha az bir bölümünü kapsamaktadır (73). Yaşlı bireylerin göç etme sebepleri diğer yaş gruplarındaki kişilere göre farklı olabilmektedir (74). Kronik hastalıklar, sosyal destek yetersizliği, geniş aileden ve akranlarından ayrılma, bazı yetilerinde bozulmalar nedeniyle çevreye bağımlı olma ve üretkenliğin azalması bu grupta daha fazla göç nedenleri olarak değerlendirilebilir (73). Bu nedenler, yaşlı bireylerin rol ve sorumluluklarını istendik şekilde yerine getirememelerine sebep olabilir. Sonuç olarak toplumdan dışlanabilir ve bazı ruhsal ve fiziksel sorunlar yaşayabilirler (75).

Bireysel ve toplumsal anlamda pek çok değişikliği de beraberinde getiren göç sürecinin; göç eden yaşlı bireylerin yaşamını ekonomik, sosyal ve psikolojik alanlarda etkilediği görülmektedir. Yaşlı bireylerin göç edilen yerdeki yeni kültüre adaptasyonları ise ekonomik, sosyal ve psikolojik alanlardaki değişim durumuna uyum süreci ile ilişkilidir (76). Bu süreçte insanın uyum ve mutluluğu üzerinde beden sağlığı kadar ruh sağlığı da önemlidir. Ruh sağlığı iyi olan yaşlı bireyler, çevresine uyum sağlamaya çalışabilir ve ilişkilerini normal sınırlar içerisinde devam ettirebilirler (77).

Yaşlılara yönelik göç öncesi, sırasında ve sonrasında görülebilecek fiziksel ve ruhsal problemlerin tanımlanması ve yapılan girişim ve uygulamaların etkinliğinin değerlendirilmesi için araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Tüm bu veriler ışığında halk sağlığı profesyonelleri yaşlı göçmenlerin mevcut sağlık, hastalık durumlarını değerlendirmek ve saptanan sorunlara yönelik tedbir almakla yükümlüdür. Bu sebeple;

1- Göçmen yaşlılara yönelik akut ve kronik hastalık bilgi ve uygulamalarının, evde bakım hizmetlerinin değerlendirilmesi ve bu konularda eğitim programlarının düzenlenmesi,

2-İletişimde bozulmaya neden olan işitme kaybı ve dil engeli gibi problemleri ortadan kaldırmaya yönelik uygulamalar yapılması ve yaşlının arkadaş edinmesini içeren programların oluşturulması,

3-Kültürel şoku ve sosyal izolasyonu azaltmaya yönelik ev içi ve ev dışı destek programlarının geliştirilmesi,

4-Göç eden yaşlıların sosyalleşme ihtiyaçlarının sağlanması için sivil toplum kuruluşları ve gönüllülerle birlikte etkinlikler planlanması,

5- Göçmen yaşlıların sağlık hizmetine erişim ve faydalanma noktasında halk sağlığı profesyonellerinin savunuculuk rolünü üstlenmesi önerilebilir.

SONUÇ

Dünya ve Türkiye’de göç olgusu, özellikle son zamanlarda yoğunluğunu artırmakla birlikte tarihin çoğunlukla her döneminde görülmekte, böylece göç edilen ve göç alan yerlerdeki birey ve toplumları etkilemeye devam etmektedir. Sayıca giderek artan ve özellikle riskli gruplar olarak değerlendirilen başta çocuk, kadın ve yaşlılar olmak üzere erkekler, birçok fiziksel sorunlarının yanı sıra ruhsal sağlık riskine maruz kalmaktadır. Bireylerin göç öncesi, göç sırasında ve sonrasında karşılaşmış oldukları farklı zorluk durumları ile mücadele, göç edilen bölgenin sahip olduğu kültürel özelliklere uyum sürecinde yaşanan güçlükler, yine tüm süreçte yaşanan yetersiz hijyen koşulları, sevdiklerinden ayrılma ve sevdiklerinin kaybı, ekonomik kayıplar, korku, endişe gibi olumsuz olaylar etkisiz baş etme sonucunda ruhsal sağlıkta bozulmalara sebep olabilir.

Gönüllü ya da zorunlu iç/dış göç yaşayan tüm gruplara hizmet verecek ekipler oluşturularak psikolojik destek terapisi, sanat ve oyun terapisi, baş etme becerilerinin geliştirilme eğitimleri ve özellikle travmaya maruz kalmış çocuklarda öyküsel terapiler ile bireylerin göç edilen bölgeye uyum süreçlerini kolaylaştırabilmek ve oryantasyonlarını

sağlayabilmek amacıyla, ruh sağlıkları sorunlarının saptanması, ruh sağlığının korunması ve geliştirilmesine yönelik uygun müdahalelerin yapılması ve sonuçların değerlendirilmesi önerilmektedir.

Finansal Destek; Çalışmamızda finansal destek yoktur.

Çıkar Çatışması; Yoktur.

Etik Onay; Makalemiz geleneksel derleme olması sebebiyle etik kurul izni yoktur.

Yazar Katkıları; Fikir-ŞÖ; Denetleme-AK; Yorum-AK, ŞÖ; Yazıyı yazan-ŞÖ.

Açıklamalar; Çalışmamız daha önce herhangi bir yerde sunulmamış ve basılmamıştır.

KAYNAKLAR

1. Demirkaya KS. Zorunlu göç ve çocuk ruh sağlığına etkileri. Klinik Psikiyatri. 2020;23:56.
2. Hansen L, Huston P. Health considerations in the Syrian refugee resettlement process in Canada. Canada Communicable Disease Report. 2016;42(2):53.
3. Sanchez MG, Romero AA, Vozmediano EB, Pastells R, Gastaldo D, Molina F. Undocumented immigrant women in Spain: A scoping review on access to and utilization of health and social services. Journal Immigrant Minority Health. 2016; 19(1):194-204.
4. IOM Facts and figures [İnternet]. 2012 [20.03.2022 tarihinde erişildi]. Erişim adresi:<http://www.iom.int/cms/en/sites/iom/home/about-migration/facts-figures-1.html>
5. OCHA United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs Syrian Arab Republic: Key Figures [İnternet]. 2019 [11.02.2022 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: <https://www.unocha.org/syria>.
6. United Nations Refugee Agency Convention Report UNHCR Syrian Regional Refugee Response [İnternet]. 2019 [02.02.2022 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: <https://data2.unhcr.org/en/situations/Syria>
7. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Göç İstatistikleri: Geçici Koruma [İnternet]. 2019 [11.02.2022 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: <http://www.goc.gov.tr>.
8. Cantekin ÖF, Taşbaş FR. Göç, maneviyat ve sosyokültürel uyumun sosyal hizmet açısından değerlendirilmesi. Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi. 2022;7(1): 139-153.
9. Barın H. Türkiye'deki Suriyeli kadınların toplumsal bağlamda yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri. Göç Araştırmaları Dergisi. 2015;1(2):10-56.
10. Önal A, Keklik B. Mülteci ve sığınmacıların sağlık hizmetlerine erişimde yaşadığı sorunlar: Isparta ilinde bir uygulama. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi. 2016;7(15):132-48.
11. T. C. İç İşleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) Suriye'den Türkiye'ye Nüfus Hareketleri: Kardeş Topraklarında Misafirlik [İnternet]. 2014 [03.03.2022 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: <https://www.afad.gov.tr/suriye-raporlari>
12. UNHCR Haziran 2017 itibarıyla UNHCR Türkiye istatistikleri [İnternet]. 2022 [11.02.2022 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: [http://www.unhcr.org/turkey/uploads/root/tr\(71\).pdf](http://www.unhcr.org/turkey/uploads/root/tr(71).pdf)
13. Bakkaloğlu A. Uluslararası göç yönetim ve entegrasyonu, Türkiye örnekleme. The Journal of International Scientific Researches. 2021;6(2):204-217.
14. Schmid AP. Links between terrorism and migration: An exploration. International Centre For Counter Terrorism (ICCT) Research Paper. 2016;1-63.
15. IOM Word Migration Report [İnternet]. 2020 [01.02.2022 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf
16. UNFPA Migration: a world on the move [İnternet]. 2014 [12.03.2022 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: <http://www.unfpa.org/pds/migration.html>
17. Şentürk Ü. Göçmenlik ve sosyal politika. İçinde Sakız H, Apak H, editor. Türkiye'de göçmen kapsayıcılığı: Sorundan fırsata dönüşüm önerileri. Ankara: Pegem Akademi; 2019. S17-46.
18. Parast NE. Mülteci kadınların ruh sağlığını etkileyen faktörlerin incelenmesi: Afyonkarahisar örneği [Yüksek Lisans Tezi]. Afyonkarahisar: Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü; 2020.
19. Aksu H, Yağcan H, Özvuramaz S, Türe M. Aydın iline olan iç göçün kadınların genel sağlık ve üreme sağlığı durumlarına etkisi. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi. 2021;8(2):213-222.
20. Salman S, Demirel G. Göçün kültürel yozlaşımı ve yıkımı: "Taşı Toprağı Altın Şehir" filminin ikili karşıtlıklar yöntemiyle çözümlenmesi. Erciyes İletişim Dergisi. 2022;9(1):477-497.
21. Yavan S. Bhagwati Tarafından Önerilen Beyin Göçü Vergisinin Uygulanabilirliğinin Analizi. Sosyoekonomi. 2022;30(51):511-536.
22. Aydın GÇ. Toplumsal etkiler bağlamında uluslararası emek göçü. Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi. 2021;2(1):1-17.

23. Koç F. Geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik sivil toplum kuruluşları aracılığıyla sunulan hizmetlerin sosyal hizmet açısından değerlendirilmesi [Yüksek Lisans Tezi]. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2021.
24. Yılmaz H. Türkiye’de klasik ve tersine iç göçlerin dönemsel olarak karşılaştırılması. Journal of History School. 2021;51:1423-1444.
25. TÜİK Uluslararası göç istatistikleri [İnternet]. 2017 [06.02.2022] tarihinde erişildi.
26. Kalkınma Atölyesi Virüs mü, yoksulluk mu? Korona virüs salgınının mevsimlik gezici tarım işçileri ve onların çocukları ile bitkisel üretime olası etkisi hızlı bir değerlendirme [İnternet]. 2020 [01.01.2022 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: <https://www.ka.org.tr/>
27. TBMM Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu [İnternet]. 2015 [19.02.2022 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss.716.pdf>
28. Doğan PT, Pekasıl AN. COVID-19 pandemisi bağlamında evsizler, mevsimlik tarım işçileri, mülteci, şartlı mülteci ve geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin sorunları üzerine bir değerlendirme. Toplum ve Sosyal Hizmet. 2021;32(1):275-292.
29. Kubbanı A. Türkiye’de yaşayan geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin göç travmasına ilişkin görüşlerinin incelenmesi [Yüksek Lisans Tezi]. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü; 2019.
30. Öztürk E. Travma ve dissosiyasyon: Psikitravmatoloji temel kitabı. 2. baskı. Ankara: Nobel Tıp Kitabevi; 2020.
31. Çakır B, Çevik C. Küreselleşme, göç ve kadın sağlığı. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi. 2018;3(1):225-243.
32. Cantekin ÖF, Taşbaş FR. Göç, maneviyat ve sosyo-kültürel uyumun sosyal hizmet açısından değerlendirilmesi. 2022;7(1):139-153.
33. Yağmur Y, Aytakin S. Mülteci kadınların üreme sağlığı sorunları ve çözüm önerileri. DEUHFED. 2018;11(1):56-60.
34. T. C. İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı Uluslararası Koruma [İnternet]. 2020 [01.04.2022 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: <https://www.goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler>
35. Pinto-Wiese, EB, Burhorst, I. The mental health of asylum-seeking and refugee children and adolescents attending a clinic in the Netherlands. Transcultural Psychiatry. 2007;44 (4):596-613.
36. Fazel M, Reed, RV, Panter-Brick C, Stein A. Mental Health of displaced and refugee children resettled in high-income countries: Risk and prospective factors. Lancet. 2012;379(9812):266-282.
37. Alfaro EC, Umana-Taylor AJ, Gonzales-Backen MA, Bamaca MY, Zeiders KH. Latino adolescent’ academic success: The role of discrimination, academic motivation, and gender. Journal Of Adolescence. 2009;32:941-962.
38. Bulut S. The role of objective and subjective experiences, direct and media exposure, social and organizational support, and educational and gender effects in the prediction of children posttraumatic stress reaction one year after calamity. Anales de Psicología. 2018;34(3):421-429.
39. Lincoln AK, Lazarevic V, White MT, Ellis BH. The impact of acculturation style and acculturative hassles on the mental health of Somali adolescent refugees. Journal of Immigrant Minority Health. 2016;18:771-778.
40. Aydın D, Şahin N, Akay B. Göç olayının çocuk sağlığı üzerine etkileri. İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastalıkları Dergisi. 2017;7(1):8-14.
41. Dinçer F, Yüksel M. Aile içi şiddete şahit olan çocuklar: Bir alanyazın değerlendirmesi. Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi. 2018;2(2):130-141.
42. Taleb ZB, Bahelah R, Fouad FM, Coutts A, Wilcox M, Maziak W. Syria: Health in a country undergoing tragic transition. International Journal of Public Health. 2015;60(1):63-72.
43. Wenzel T, Mirzaei S, Nowak M. Assessment of sequelae of torture for refugees in host countries. The Lancet. 2016;387(10020):746-777.

44. Kim HY, Brown L, Dolan CT, Sheridan M, Aber JL. Post-migration risks, developmental processes, and learning among Syrian refugee children in Lebanon, *Journal of Applied Developmental Psychology*. 2020;69:1-13.
45. Eruyar S, Maltby J, Vostanis P. Mental health problems of Syrian refugee children: The role of parental factors. *European child & adolescent psychiatry*. 2018;27(4):401-409.
46. Sirin SR, Rogers Sirin L. The educational and mental health needs of Syrian refugee children. Washington: DC Migration Policy Institute; 2015.
47. Khamis V. Posttraumatic stress disorder and emotion dysregulation among Syrian refugee children and adolescents resettled in Lebanon and Jordan. *ABD: Child Abuse & Neglect*; 2019.
48. Kaya ÖS. Suriyeli üniversite öğrencilerinin göç nedenleri ve deneyimleri: Nitel bir çalışma. *Trakya Eğitim Dergisi*. 2021;11(2):969-979.
49. El Khodary B, Samara M. Effectiveness of a school-based intervention on the students' mental health after exposure to war-related trauma. *Frontiers in Psychiatry*. 2019;10:1-17.
50. Gormez V, Kılıç HN, Oregul AC, Demir MN, Mert EB, Makhoulta B, Kınıkf K, Semerci B. Evaluation of a school-based, teacher-delivered psychological intervention group program for trauma-affected Syrian refugee children in Istanbul, Turkey. *Psychiatry and Clinical Psychopharmacology*. 2017;27(2):125- 131.
51. Uğurlu N, Akça L, Acarturk C. An art therapy intervention for symptoms of post- traumatic stress, depression and anxiety among Syrian refugee children. *Vulnerable children and youth studies*. 2016;11(2):89-102.
52. İkizer G. Travmanın nitel ve öznel yönlerine bir bakış: Öyküsel terapi yaklaşımları. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*. 2020;7(1):1-19.
53. Varol ZS. Toplumsal cinsiyet, göç ve sağlık. *Toplum ve Hekim Dergisi*. 2018;33(4):297-305.
54. El Ghaziri N, Blaser J, Darwiche J, Suris JC, Zozaya JS, Veyron RM, Spini D, Bodenmann P. Protocol of a longitudinal study on the specific needs of Syrian refugee families in Switzerland. *BMC International Health and Human Rights*. 2019;19(32).
55. Teodorescu DS, Heir T, Hauff E, Larsen TW, Lien L. Mental health problems and post-migration stress among multi-traumatized refugees attending outpatient clinics upon resettlement to Norway. *Scand Journal of Psychology*. 2012;53(4): 316-322.
56. Arabacı Z, Hasgül E, Serpen AS. Türkiye’de kadın göçmenlik ve göçün kadın sağlığı üzerine etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. 2016;16(36):129-144.
57. Gadeberg AK, Montgomery E, Frederiksen HW, Norredam M. Assessing trauma and mental health in refugee children and youth: a systematic review of validated screening and measurement tools. *European Journal of Public Health*. 2017;27(3): 439-446.
58. Giacco D, Laxhman N, Priebe S. Prevalence of and risk factors for mental disorders in refugees. *Seminars in Cell & Developmental Biology*. 2018;77:144- 152.
59. Tsai JH, Thompson EA. Impact of social discrimination, job concerns, and social support on filipino immigrant worker mental health and substance use. *American Journal of Industrial Medicine*. 2013;56:1082-94.
60. Warfa N, Curtis S, Watters C, Ingleby D, Bhui K. Migration Experiences, Employment Status and Psychological Distress among Somali Immigrants: A Mixed-Method International Study. *BMC Public Health*. 2012;12:1-12.
61. Gülmez SC, Öztürk A. Göç yaşantısı çerçevesinde çocukta psikososyal uyum süreci üzerine bir inceleme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. 2018;18(40): 449-481.
62. Montgomery MA, Jackson CT, Kelvin EA. Premigration harm and depression: Findings from the New Immigrant Survey, 2003. *Journal of Immigrant and Minority Health*. 2014;16(5):773-80.
63. Ataç Ö, Akbay H, Dobral A, Demir S, Ateş BS, Ahmedzai S, Hayran OE. Mülteci ve yerleşik ergenlerde depresyona yatkınlık ve algılanan sosyal destek düzeyleri. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*. 2018;23(3):129-136.
64. TTB Göç sorunu [İnternet]. 2016 [19.02.2022 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: <https://www.ttb.org.tr/goc/>

65. El-Masri R, Harvey C, Garwood R. Changing gender roles among refugees in Lebanon: A family sit in a temporary shelter in an abandoned shopping centre. Oxfam Research Report [İnternet]. 2013 [02.03.2022 tarihinde erişildi]. Erişim adresi: <https://www.oxfam.org/sites/www.oxfam.org/files/rr-shifting-sands-lebanon-syria-refugees-gender-030913-summ-en.pdf>
66. Kurtuldu K, Şahin E. Göçün kadın yaşamı ve sağlığı üzerine etkileri. Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi. 2018;1(1):37-46.
67. Tuzcu A, Ilgaz A. Göçün kadın ruh sağlığı üzerine etkileri. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar. 2015;7(1):56-67.
68. Jesuthasan J, Sönmez E, Abels I, Kurmeyer C, Gutermann J, Kimbel R, Zier U. Near-death experiences, attacks by family members, and absence of health care in their home countries affect the quality of life of refugee women in Germany: A multistudy. BMC Medicine. 2018;16(1):15.
69. Gkouti A. Krizde kadın olmak: Türkiye'deki Suriyeli kadın mültecilere yönelik sağlık hizmetleri. Liberal Düşünce Dergisi. 2015;29-49.
70. Eroğlu M. Etnik kimlik, savaş ve göç olgularının çocuklar ve ergenler üzerindeki psikolojik etkileri. Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi. 2020;4(1):94-105.
71. Çakır B, Çevik C. Küreselleşme, göç ve kadın sağlığı. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi. 2021;3(1):225-243.
72. Dury R. "Social Isolation And Loneliness in The Elderly: An Exploration of Some Of The Issues". British Journal of Community Nursing. 2014;19(3):125-128
73. Kirmayer LJ, Narasiah L, Munoz M, Rashid M, Ryder AG, Guzder J, et al. Canadian Collaboration for Immigrant and Refugee Health (CCIRH). Common Mental Health Problems in Immigrants and Refugees: General Approach in Primary Care. CMAJ. 2011;183(12):E959-67.
74. Bhugra D, Gupta S, Bhui K, Craig T, Dogra N, Ingleby JD, et al. WPA Guidance on Mental Health and Mental Health Care in Migrants. World Psychiatry 2011;10(1):2-10.
75. Boyd M. "Immigration and Living Arrangements: Elderly Women in Canada". International Migration Review. 2017;25(1).
76. Saygın S, Hasta D. Göç, kültürleşme ve uyum. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar. 2018;10(3):302-323.
77. Kelliöglu T. Kadıköy bölgesinde ruh sağlığı hizmetine başvurmuş 200 kadın vakanın scl-90 psikolojik belirti tarama testine göre incelenmesi [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; 2017.